

Regionális vizsgálat a magyar gyermekvédelmi jelzőrendszer működéséről a szakellátott testvérek körében

BÁLINT Anita¹, HÓDI Ágnes², GÁL Anikó³

¹SZTE JGYPK TÓKI Szociálpedagógia Szak,

²SZTE JGYPK TÓKI Óvóképző Szakcsoport,

³SZTE JGYPK TÓKI Alkalmazott Pedagógiai és Pszichológiai Tanszék

anita.drszp@gmail.com, agnes.hodi@edu.u-szeged.hu,
ganiko@jgypk.szte.hu

DOI: 10.18427/iri-2019-0048

Az 1915-ben megalakult Országos Stefánia Szövetség és az 1927-ben létrejött Zöldkereszt Egészségvédelmi Szolgálat együttműködésének köszönhetően, jelentős változások történtek a magyar nők, és gyermekek védelmének ügyében (Nagy, 2010). Fő célként a csecsemőhalandóság csökkentését, a népesség számának növekedését és az otthoni gondozást, ápolást tűzték ki. A későbbiekben e két szervezet egyesülésének eredményeképpen megalakult az Egészségügyi Minisztérium, amelynek irányításával az 50-es évek kezdetétől Magyarországon megkezdődött az egészségvédelmi- és családgondozási intézkedések széleskörű kiterjesztése.¹ Ez az állami szerv ma is részét képezi az egészségügy, és a gyermekvédelem rendszerének, emellett elősegíti az észlelő- és jelzőrendszer működését. Jelen kutatás fókuszában e jelzőrendszer működésének és aktivitásának vizsgálata áll, a szakellátásba vett testvérek körében. Kutatásunkat egy megyei Gyermekvédelmi Szakszolgálatnál végeztük a 2014-2017-es időszakra vonatkozóan. Vizsgálatunk célja, a jelzőrendszer által leadott jelzések elemzése, annak érdekében, hogy azon veszélyeztető családi tényezőket, melyek akadályozhatják a gyermekek egészséges fejlődését, időben kiküszöbölhetők legyenek.

¹ 1951-ben a körzeti orvosok mellé védőnők kerültek, 1960-ban közösségi szülésznői rendszerek és gyermekorvosi körzetek alakultak. Ezt követően, az 1970-es évektől megjelentek a védőnői feladatok, az orvosi vizsgálatok és az ehhez kapcsolódó kötelező dokumentációk.

A magyar gyermekvédelmi rendszer rövid áttekintése

A magyar gyermekvédelmi rendszernek kettős célja van. Elsődleges cél, a gyermekek családjukban való neveltetésének az elősegítése és a családban kialakult veszélyeztetettség megelőzése és megszüntetése. További cél, a családpótló ellátás biztosítása azon gyermekek számára, akik valamilyen oknál fogva nem nevelhetők saját családjukban. E célok elérésének érdekében a gyermekvédelmi rendszer két alrendszerre tagolódott: a gyermekjóléti alapellátásra, valamint a gyermekvédelmi szakellátásra. Míg az alapellátás a családban történő neveltetés pénzügyi és természetbeni ellátását, a veszélyeztetés megelőzését és megszüntetését és a családban keletkezett problémák megoldását szolgálja, addig a gyermekvédelmi szakellátás a család pótlását biztosítja a családjukból kiemelt gyermekek részére. Az alapellátás keretein belül történő veszélyeztetettség megelőzésében és megszüntetésében fontos szerepet játszanak a jelzőrendszer tagjai, hiszen munkájuk segítségével olyan élethelyzetek küszöbölhetők ki, melyek nagyban befolyásolják a gyermekek fejlődésének kimenetelét.

A gyermekvédelmi jelzőrendszer működése

Az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról (a továbbiakban Gyvt.) 17. § (1) bekezdése szerint a jelzőrendszer tagjai a következő szervekből és intézményekből tevődnek össze: az egészségügyi szolgáltatást nyújtókból, különösképpen a védőnői hálózatból, a házi orvosból, a házi gyermekorvosból, a személyes gondozást nyújtó szolgáltatókból, különösen a családsegítő szolgálatból és a családsegítő központból. Emellett a közoktatási intézményekből, főképp a nevelési-oktatási intézményekből, a nevelési tanácsadóból, a rendőrségből, az ügyészségből, a bíróságból, az egyházakból, az alapítványokból, a pártfogói felügyelői szolgálatból és az áldozatsegítő és kárenyhítési feladatokat ellátó szervekből. Ezen felül jelzési kezdeményezéssel élhet minden állampolgár is. A gyermekvédelmi rendszer és Gyvt. egyik fontos alapfeladata a gyermekjóléti és gyermekvédelmi szakemberek és a gyermekek és családjuk együttműködésének biztosítása. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a gyermekvédelmi gondoskodás alatt lévő gyermekeknek is kötelessége, hogy szüleikkel, gondozóikkal vagy más törvényes képviselőjükkel együttműködjenek. Az együttműködés keretében a szereplők közösen tesznek egy-egy probléma megoldásának ügyében, ennek feltétele pedig a kölcsönös bizalom, az elfogadás, a felelősség és a kiszámíthatóság. A korábbiakban felsorolt jelzőrendszeri tagok együttműködését a gyermekjóléti szolgálat biztosítja. A szolgálat megkeresi a jelzőrendszer tagjait és kezdeményezi a gyermekvédelmi rendszerhez kapcsolódó

feladatok² megszervezését. A jelzőrendszer írásos formában köteles jelzéseit leadni, melynek hatására a gyermekjóléti szolgálat felméri az eset súlyosságát és a veszélyeztetettség megszüntetése érdekében visszajelzést küld a jelentést tevőknek.

Korábbi kutatások a jelzőrendszer működéséről

A jelzőrendszeri tagokból álló intézményekhez és szervezetekhez tartozó szakemberek a gyermekjóléti szolgálatnak írásos formában adják le jelzéseiket az adott problémáról, így a jelzőrendszer egyes szegmenseibe az információk összeadódnak és teljesebb képet kapunk az érintett egyén helyzetéről és a probléma megoldásairól. A Statisztikai Tükör jelzőrendszeri vizsgálatának közleményében (KSH, 2011) a jelzések a következőképpen alakultak: 5% alatt az orvosoktól, a házi orvosoktól, a napközbeni ellátást biztosítóktól, az átmeneti gondozást biztosítóktól,³ a pártfogói felügyeletről, az állampolgároktól és a bentlakásos szociális intézményektől érkeztek. 10% feletti jelzések a rendőrségtől és a védőnőktől. A jegyzők az esetek több mint 25%-ben jeleztek, míg a legtöbb jelzés (kb. 40%) a közoktatási intézményektől érkeztek. Látható tehát, hogy a jelzőrendszeri tagok közül a legtöbb jelzést azok az intézmények küldik, ahol a kiskorúak a hétköznapjaik nagy részét töltik. A következő években megjelent adatok azt mutatták, hogy a további négy évben a fentiekkel megegyező arányban érkeztek a forrásokból jelzések, tehát legmagasabb arányban a közoktatási intézményektől és az Önkormányzatoktól (jegyzőktől). Továbbá bejelentések jöttek az egészségügyi szolgáltatóktól, a védőnői szolgálatoktól, a személyes gondoskodást nyújtó szociális szolgáltatóktól, a napközbeni ellátást biztosítóktól, az átmeneti gondozást nyújtóktól, a rendőrségtől, az ügyészségtől, a bíróságtól, a pártfogói felügyeletről, az egyházaktól, az alapítványoktól, az állampolgároktól és a munkaügyi hatóságoktól (KSH, 2016:3). Az országgyűlési képviselők tájékoztatása érdekében született Információs Jegyzet a Gyermekvédelmi Jelzőrendszerrel kiadványban a jelzőrendszer elemzése mellett, kitértek a rendszerben található hiányosságok vizsgálatára is. Ezek a hiányosságok a következők voltak: a tagok együttműködésének a hiánya, a gyermekbántalmazásról szóló képzések és továbbképzések hiánya, a házi orvosok és a házi gyermekorvosok gyermekvédelmi jelzőrendszerben nyújtott alacsony szerepe, a védőnők visszautasításának szankcionálatlansága. Emellett a nevelésbe vételi eljárások hosszú időtartama, a szexuális bántalmazás tabukénti kezelése, a szexuális bántalmazás fel nem ismerése, a védelmet

² Ilyenek például a gyermekek pénzbeli és természetbeni ellátásainak támogatásai, a személyes gondoskodása keretei közé tartozó ellátások, a gyermekvédelmi szakellátások és hatósági intézkedések kezdeményezési.

³ Az átmeneti gondozást biztosító intézmények lehetnek az időskorúak gondozóházai, a fogyatékos személyek gondozóházai, a pszichiátriai betegek átmeneti otthonai, a szenvedélybetegek átmeneti otthonai, az éjjeli menedékhelyek és a hajléktalan személyek átmeneti szállásai.

biztosító intézmények szakember létszámának és szakértelmének a hiánya, valamint a személyi és tárgyi feltételek hiánya a működés fennállása érdekében (Máté, 2017). A hiányosságokat jelző eseteket (AJB-2227/2010; AJB 2031/2011; AJB-7903/2013; AJB-4239/2016) követően 2016-ban törvénymódosítások történtek a jelzőrendszer működése és működtetése, valamint a szakmai módszerek alkalmazásának és a család- és gyermekjóléti központ szakmai támogatásának elősegítése érdekében. Ezek között volt a 2016. évi CLXV. törvény 1. és 26. §-a, mely 2017. I. 1-től lépett hatályba.

Testvérek a gyermekvédelemben

Az ÁGOTA® alapítvány „állami gondoskodásban élő gyermekekről és fiatalok”-ról (N=1731) készült országos kutatása a testvérekre vonatkozó adatai szerint arra a kérdésre, hogy „Van e testvéred?” a megkérdezettek 90%-a egyértelműen tudta, hogy van testvére, 6,8% nem rendelkezett testvéri kapcsolattal és 1,8%-a a válaszadóknak nem tudta van-e testvére. Az ÁGOTA® számításai szerint átlagosan 3-4 testvér található egy családban, a szülőkkel együtt tehát 5-7 fős nagycsaládról beszélhetünk a szakellátásba kerülő gyermekek/testvérek esetében. A vizsgálat eredményei arra is rámutattak, hogy a gondozásba vett testvérek háromnegyede ugyanazon intézménybe kerülnek elhelyezésre, azonban az esetek 24,2%-ról nincs adat sem az elhelyezés módjáról (Kothencz et al., 2009). További kutatások nem születtek a szakellátásban lévő testvérek demográfiai jellemzőiről, ezért fontos, hogy további vizsgálatokat végezzünk e témában annak érdekében, hogy teljes körű és aktuális képet kaphassunk a testvérek helyzetéről. A gyermekvédelmi szakma szempontjából a testvéri kapcsolatok fontossága igazán csak akkor kerül a látókörbe, amikor megtörténik a családból való kiemelés. (Jogi Fórum / OBH, 2010). Fontos hangsúlyozni a testvérek kapcsolatának fontosságát, hiszen tudjuk, hogy a testvéri kapcsolat egyike a leghosszabb emberi kontaktoknak, tovább tart, mint a szülőkkel való kapcsolat és hosszabb idejű, mint egy házasság. Mindemellett, a testvéri kapcsolatok a család szerkezetében lévő egyik legfontosabb alrendszerek egyike, amely kölcsönösen jótékonyan hathat a self-fejlődésre.

Kutatási kérdések

Egy Megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat keretein belül végzett kutatásunk során, a következő kérdésekre kerestük a választ:

- Hogyan alakul a szakellátásba vett testvére száma és a nemek szerinti megoszlása a 2014-2017-es években?
- Hogyan alakultak a gyermekvédelmi jelzőrendszer jelzéseinek arányai a szakellátásba vett testvérek körében a 2014-2017-es időszakban?

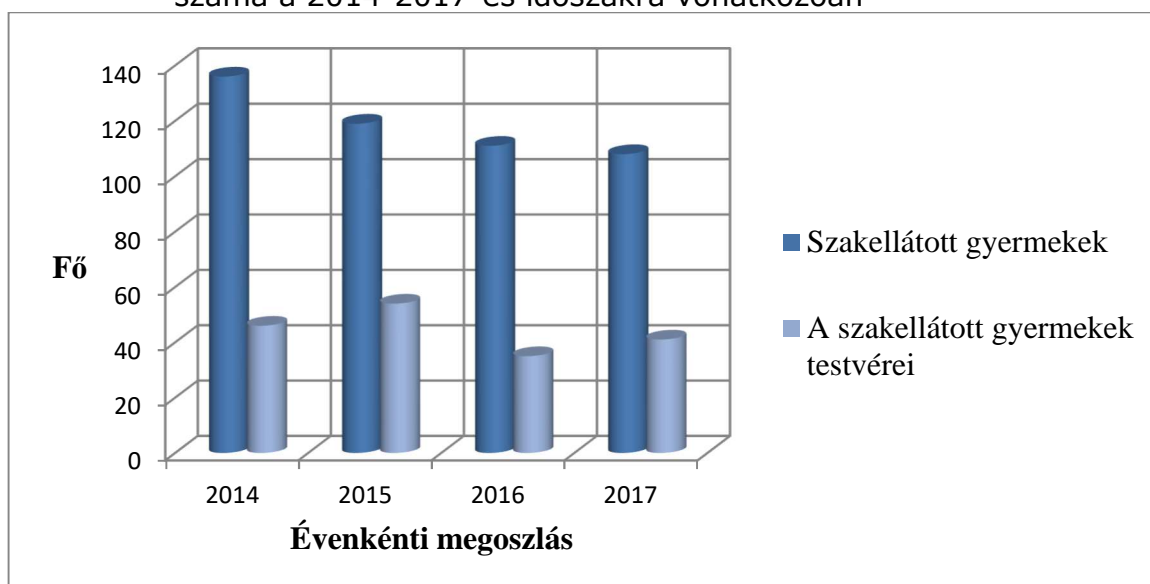
Kutatási módszer

Vizsgálatunkat hivatalos határozati dokumentumokban szereplő adatok elemzésével végeztük egy Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat nyilvántartásában. Az ide vonatkozó dokumentumok a következők voltak: ideiglenes hatályú elhelyezési határozatok, az ideiglenes hatályú elhelyezés felülvizsgálatának határozatai, a gondozási hely megváltoztatásának határozatai, a nevelésbe vétel határozatai, a nevelésbe vétel felülvizsgálatának határozatai, valamint az egyéni elhelyezési tervek. A négy évet felölelő (2014-2017) elemzés 474 szakellátott gyermeket érintett, melyek közül 176 szakellátott gyermeknek volt szakellátott testvére.

Eredmények

Egy Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat nyilvántartásának rendszerében vizsgált dokumentumelemzés alapján megállapítható, hogy a 2014-es évben 136, 2015-ben 119, 2016-ban 111 és a 2017-es évben 108, összesen 474 fő regisztrált szakellátott gyermek volt. A szakellátott gyermek közül 176 fő rendelkezett testvéri kapcsolattal (ez az összes ellátott gyermek 37,1%-a) (1. ábra).

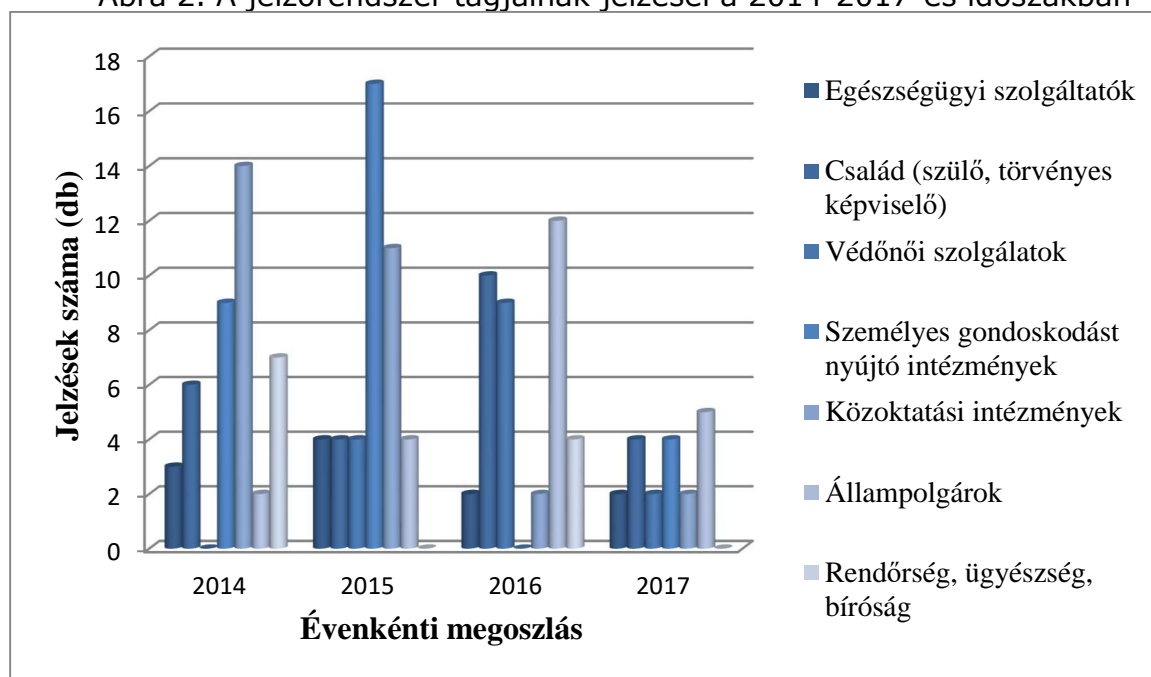
Ábra 1. A gyermekvédelmi szakellátásban részesült gyermekek és testvéreik száma a 2014-2017-es időszakra vonatkozóan

A nemek szerinti megoszlás a négy év távlatában a következőképpen alakult: lányok összesen 220-an (az összes ellátott gyermek 46,4%), fiúk pedig 254-en (az összes ellátott gyermek 53,6%-a) voltak. A szakellátott testvérekre vonatkozó jelzőrendszeri bejelentések a következőképpen alakultak: 2014-ben a 41 leadott jelzésről elmondható, hogy nagyobb

hányada a közoktatási intézményektől (14 db), a személyes gondoskodás nyújtó intézményektől (9 db), valamint a rendőrségtől, ügyészségtől (7 db) érkeztek. Továbbá jelzéssel éltek még az érintett gyermekek családjai (6 db), az egészségügyi szolgáltatók (3 db), valamint az állampolgárok (2 db) egyaránt. 2015-ben a 44 beérkezett jelzésnek a többsége a személyes gondoskodást nyújtó intézményektől (17 db), a közoktatási intézményektől (11 db) jöttek. A fennmaradt jelzések az állampolgároktól (4 db), az egészségügyi szolgáltatóktól (4 db), a védőnői hálózattól (4 db), valamint az érintett gyermekek családjaiktól (4 db) érkeztek be. 2016-ban a 39 jelzés az állampolgároktól (12 db), a családoktól (10 db), valamint a védőnői hálózattól (9 db) érkeztek jórészt. Emellett a rendőrség, ügyészség és a bíróság (4 db), az egészségügyi szolgáltatók (2 db), valamint a közoktatási intézmények (2 db) is jeleztek. 2017-ben a jelzett esetek száma 19 darabra tehető. A beérkező bejelentések gyakorisága az állampolgárok (5 db), a családok (4 db), valamint a személyes gondoskodás nyújtó intézmények jelzéseire (4 db) vonatkoznak. Mindemellett jeleztek még az egészségügyi szolgáltatók (2 db), a védőnői hálózatok (2 db) és a közoktatási intézmények (2 db). Fontos megemlíteni, hogy a jelzések több helyről érkeznek, így egy-egy testvér esete kapcsán több bejelentés is történt (2. ábra).

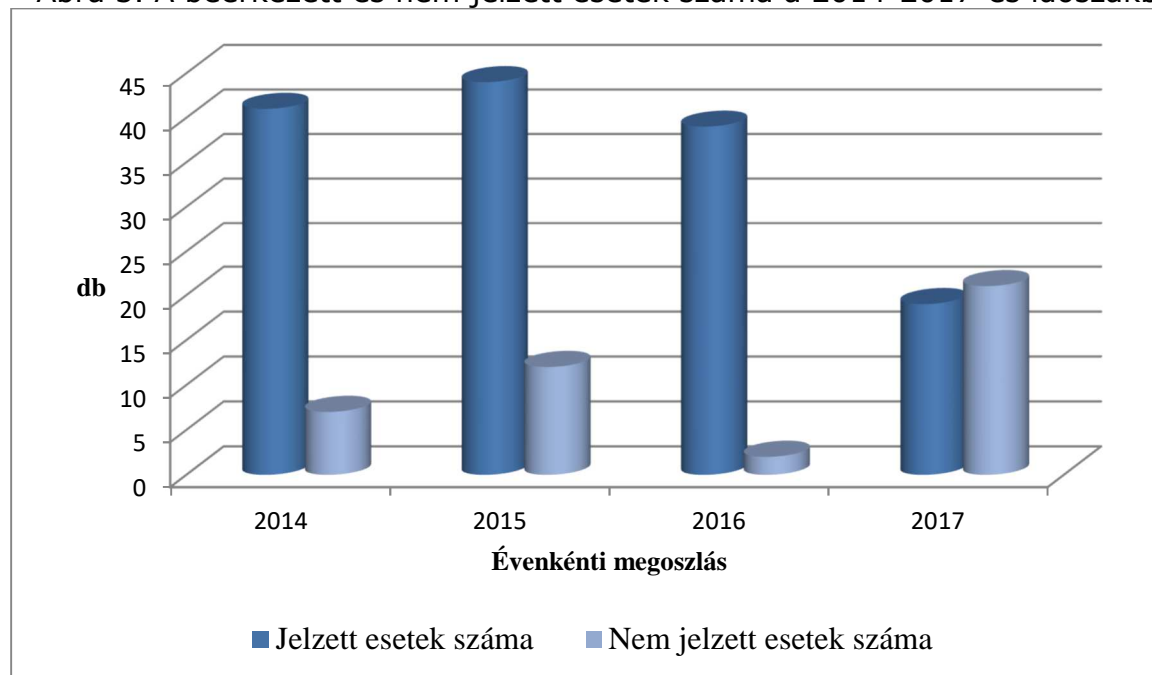
Ábra 2. A jelzőrendszer tagjainak jelzései a 2014-2017-es időszakban

Nem találtunk dokumentált jelentést 2014-ben 7, 2015-ben 12, 2016-ban 2 és 2017-ben 21 esetről. Itt fontos kihangsúlyozni, hogy ez nem feltétlenül a jelzések hiányából fakad. A „nincs jelzés” kategória a következőkre vezethető vissza: a nyilvántartásban nincs adat az adott egyén helyzetéről, az ideiglenes elhelyezési határozatokban csak egy felkérés szerepel a szakszolgálat irányába, melyben kéri a gyermekek vizsgálatának mielőbbi napirendre helyezését. Emellett ha van is indoklás

a családból való kiemelésről, a jelzőrendszerrel kapcsolatos információk elmaradnak a dokumentálás során, vagy csak annyi van a megjegyzésbe fűzve, hogy a „családsegítő elmondása alapján” vagy esetlegesen az „előzményi iratanyagokra hivatkoznak”, melyek már nem szerepelnek a határozati dokumentumokban. Ilyenkor nem vonható le egyértelmű következtetés a jelzésekkel kapcsolatban (3. ábra).

Ábra 3. A beérkezett és nem jelzett esetek száma a 2014-2017-es időszakban

Összegzés

A kapott eredményekből megállapítható, hogy a 176 szakellátott testvérré vonatkozó jelzőrendszeri bejelentések (143 db) többsége, egyazon intézményi forrásból származtatható. A korábbi egymást követő évek adatiból (KSH, 2011; KSH, 2016; Máté, 2017), szinte azonos következtetés vonható le. Legnagyobb számban a közoktatási intézmények és a családsegítő munkatársak küldték be jelzéseiket. A jelzetlen esetek száma alapján (42 db) sem konstatálható, hogy a gyermekvédelmi jelzőrendszer nem működik megfelelően, viszont fontos továbbra is hangsúlyozni az együttműködést biztosító szerv folyamatos támogatását, mint gazdasági és szakmai téren egyaránt. Ennek hatására esetlegesen meg tudjuk előzni azon veszélyeztető tényezők túlnyomó többségét, melyek korlátozzák a magyar gyermekek egészséges fejlődését. További kutatási célként a jelzőrendszer szélesebb körű vizsgálatát tűztük ki, mely az új ismeretek megszerzése mellett, lehetőséget biztosít a jelzőrendszer, mint „gyermekvédelmi szolgáltatás” fejlesztésére és módosítására, melynek hatására a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek és családjaik kiemelt figyelemben részesülhetnek.

Irodalomjegyzék

- A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény* (Gyvt.).
- Jogi Fórum (2010). Nem előírás, csak lehetőség a kapcsolattartás - Ombudsman a gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő testvérek elszakításáról. *Jogi Fórum*. Letöltés <http://www.jogiforum.hu/hirek/23240> [2017.12.10].
- Jogi Fórum (2010). Egészségügyi és szociális alapellátás vagy hungarikum? - A Védőnői Szolgálatról. *Jogi Fórum*. Letöltés <http://www.jogiforum.hu/hirek/23724> [2018.10.10].
- Kothencz, Kothenczné Osváth, Balog, Pál, & Balogh (2009). *Róluk...értük...I. Családból kiemelt gyermekek és fiatalok szociológiája. A KÁSZPEM Kothencz-féle ÁGOTA Szenzitív Pedagógikoterápiás Módszer*. Szeged: ÁGOTA (Állami Gondoskodásban Élő és Veszélyeztetett Fiatalok Támogatásáért) Közhasznú Alapítvány.
- Máté Olga (2017). Gyermekvédelmi jelzőrendszer. *Képviselői Információs Szolgálat*, 27. Letöltés http://www.parlament.hu/documents/10181/1202209/Infojegyzet_2017_27_gyermekvedelmi+jelzorendszer.pdf/104dd04a-dca3-47bc-944e-bfb07067676f [2018.10.01].
- KSH (2011). Gyermekvédelmi jelzőrendszer. *Statisztikai Tükör*, 5 (42). Letöltés <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/gyermekvedelem10.pdf> [2018.10.15].
- KSH (2016). Gyermekesély - A gyermekvédelmi jelzőrendszer működése, 2014. *Statisztikai Tükör*. Letöltés <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/gyermekvedelem14.pdf> [2018.10.15].